

SZEMLE

Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány Indexe. 1840—1970. 1—3. köt. Szerk.: Darabos Pál és Domsa Károlyné. A repertóriumot összeáll.: Pétervári Lászlóné és Sz. Garai Judit. Bp. 1975. MTA Könyvtára. XVII, 1241 l. (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai, 73-75.)

Az *Index* jelentős, sőt mondhatni monumentális vállalkozás. Egyrészt azért, mert 130 év anyagát tartalmazza e három kötet, másrészt a feldolgozás módja is igényes, analitikus (tartalmi) feltárás. Ez a módszer azonban minden előnye mellett buktatót is rejt magában. A feldolgozás feltétlenül megkívánja a közreműködő kollektíva egységes, azonos szemléletű gyűjtését. Hogy ez mennyire sikerül: az *Index* szempontjából nagyon lényeges kérdés, főképp azért, mert nem képzelhető el, hogy a szubjektív szemlélet ne érvényesülne a gyűjtés során. Az ilyen típusú feltárás esetében az lenne a legideálisabb, ha egy jól felkészült szakember *egyedül* tudná elvégezni a munkát. Mivel a vállalkozás nagyszabású és csak csoportos munkával végezhető el, így a hibák egyrészt a feldolgozás formájából, másrészt a gyűjtés hiányosságaiából származnak. Ezekre a nehézségekre Darabos Pál is rámutat az *Index* előszavában, melyben szól a munka egy további gondjáról is, miszerint sem az *Akadémiai Értesítő*, sem a *Magyar Tudomány* nem szakfolyóirat a szó szoros értelmében.

A nehézségeket úgy hidalták át, hogy egységes betűrendbe állították anyagukat, így a gyakorlati használatban mindenki számára könnyűvé tették a tájékozódást. Sajnos azonban a sok jó információ mellett téves adatok is találhatók. Talán legfeltűnőbb valamennyi közül Csahihen Károly és Waldapfel József személyének azonosítása. (Csahihen nevével két ízben is csupán utalást találunk Waldapfel Józsefre! Vö. VI. lap és a betűrendben 117. l.) A tévedés feltételezhetően abból adódott, hogy Csahihen *Pest-Buda irodalmi élete 1780—1830. c.*

könyvét — nyilván emlékezetből — összevetésztették Waldapfel *Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780—1830. c.* munkájával. A címazonosságot az magyarázza, hogy mindkét esetben pályaműről van szó. Mindezek alapján Csahihen „megszüntett” tételét úgy állíthatjuk helyre, hogy kiemeljük Waldapfel nevével az „52/1942/37—39.” adatot, mert ez Csahihenre vonatkozik, a többi pedig Waldapfelre.

Ha már az utalásokról van szó: nem lehet utalni névtelen cikkekre. A gyűjtők által kiderített nevet csupán a repertórium tüntetheti fel, de természetesen akkor is szögletes zárójelben.

Hadd tegyünk szóvá egy tipografizálási problémát is, az *Index*ben szerencsésebb lett volna a személyneveket verzális és a tárgyszavakat inkább kurrens betűtípusokkal kiemelni. Furcsa a szemnek ilyet látni: Császár Mihály, CSASZÁRI cím, Császka György (121. l.).

Az *Indexet* kiegészíti egy *Repertórium*, amely Pétervári Lászlóné és Sz. Garai Judit munkája. Az összeállítók szükség esetén műfaji annotációt is adtak, ezeket néha annyira finomították, hogy a különbségek alig érzékelhetőek (pl. előadás és felolvasás megkülönböztetése az 1126. lapon).

A lényeges kérdés azonban a kutatás és a használat szempontjából végső fokon nem ezekben a részletkérdésekben rejlik. A döntő probléma az, vajon megtérül-e a kutatás segédeszközének szánt, sok energiát felemésztő, nagy alaposágot igénylő analitikus feltárás a kutatás gyakorlati hasznában, a visszakeresés gyorsasági fokán? És mivel erre határozottan igennel felelhetünk, az *Index* jelentőségét ezzel egyértelműen meg is határoztuk.

JUHÁSZ ERZSÉBET

Balogh, Jolán: *Die Anfänge der Renaissance in Ungarn. Matthias Corvinus und die Kunst.* Graz, 1975. Akademische Druck-

und Verlaganstalt. 453 S. (Forschungen und Berichte des Kunsthistorischen Institutes der Universität Graz, IV.)

Balogh Jolán közel félezer oldalas munkája, műfaját tekintve: korszakmonográfia a szerző egyéni periodizálásának jegyében. E szerint a magyar kora reneszánsz kb. 1460-tól 1541-ig, a reneszánsz pedig 1541-től 1690-ig tart. Az első korszak két alperiódusra oszlik: kb. 1460-tól 1500-ig, illetve 1500-tól 1541-ig. Balogh Jolán könyve a kora reneszánsz első szakaszát tárgyalja.

A Mátyás-kori reneszánsz kultúra sokféle arculatából jelentős teret mondhatnak magukénak a könyvtörténeti vonatkozások. Nemesak e témakör, de szinte a könyv élén is a Corvina áll (S. 16—27.). Balogh a könyvtár bemutatását természetesen a keletkezéstörténettel kezdi, majd a könyvek elhelyezését, tartalmi sokoldalúságát ismerteti. Nagyságrendjét, Csapoditól eltérően — aki 2000—2500 közé helyezi a kódexek számát Beatrix és a királyi kápolna könyvei nélkül — valamivel több, mint ezerre becsüli, mondván, hogy a számba vehető korabeli könyvtárak átlaga sem igen haladta meg az 1500—1600 darabot. Lehet, hogy Balogh Jolán közel jár az igazsághoz, de még ha így lenne is, e különvélemény kedvéért kár volt négy nyomtatott sorból önálló (!) alfejezetet kialakítani (jegyzetapparátusa viszont nyolc sor...).

Ezután arra keres választ, mennyiben tükrözi a gyűjtemény Mátyás humanista műveltségét. Jól válogatott példákkal dokumentált fejezet illusztrálja a király érdeklődését és irodalmi ízlését, miáltal mindjárt érthetővé is válik alapítójának rokonszenve a humanizmus és annak külföldi és magyar képviselői iránt. Kitér Balogh Jolán a magyar nyelvű korvinák kérdésére is. A probléma feltétlenül megérdemel ugyan egy alfejezetet, de nem itt, hanem valahol másutt, például a Corvina előzetes bemutatásánál, a könyvvállomány ismertetésekor. Végül lakonikus formában — másfél oldal terjedelemben — a Corvina művészi értékéről kapunk összefoglalást.

Amit keveseltünk ebben a fejezetben, azt részletesen és jól áttekinthető formában megtalálhatjuk a *Malerei, Buchkunst, Graphik* címen később (S. 204—255.). Jól eligazított summázat foglalkozik a könyvfestészettel, s örömdetesen bő terjedelemben olvashatunk a reneszánsz kötetstörtenetről is. (Kár, hogy Tardy Lajos és mások, nem művészettörténeti vonatkozású írásai elkerülték a szerző figyelmét.) Jóval elégedetlenebbek lehetünk a könyvnyomtatásról és könyvkereskedelemlről szóló fejezet-

tel (S. 250—255.), melyből sajnálatos módon kimaradtak Soltész Zoltánné eredményei a második magyar ősnymdáról (vö. *Gutenberg Jahrbuch* 1958. és *Magyar Könyvszemle* 1958.).

Az eddigiekből annyi tanulság talán már is leszűrhető, hogy Balogh Jolán munkája nem annyira — klasszikus értelemben vett — önálló monográfia, mint inkább hallatlanul megalapozott *kommentár* ahhoz a két monumentális dokumentumkötethez, mely közel egy évtizede jelent meg (*A művészet Mátyás király udvarában*, 1—2. k. Bp., 1966.). Művének tengernyi adata között csak azokat kell talán kissé óvatossággal kezelni, melyek nem művészettörténeti vonatkozásúak. Balogh Jolán reneszánsz-konceptiójának egésze például ellentmond az irodalomtörténeti tényeknek, hiszen Vitéz János életművét csaknem teljes egészében, Janus Pannonius itáliai korszakának hatalmas költői termését mindenestül kirekeszteni a kora reneszánszból — még a művészettörténeti emlékek mégoly bizonyító ereje ellenére sem lehet! Nem is beszélve arról, mennyire vitatható a reneszánsz periódus áthelyezése a XVI—XVII. századba, 1690-ig.

A nagy problémák magukkal hozzák a kisebbeket is. Balogh Jolán ténynek veszi a budai egyetem alapítását (S. 51.), püspöknek nevezi Garázda Péter esztergomi nagyprépostot (S. 238.), kit egyébként kihagy a budai humanista körből is (S. 24.), jóllehet Callimachus Experiens ott talákozott vele 1483—1484 táján. Valami félreértés folytán a Mátyás körében keletkezett történeti művek élére állítja Janus Pannonius *Hunyadi-eposzát* (S. 47.), melyről csak annyi biztos, hogy tervbe vette, de azt is Itáliában (*Guarino-panegyricus*, 677.). Nem sikerült megoldani a könyvben említett humanisták nevének egységes olasz vagy latin használatát sem, bár ez a tarkaság sokaknak fel sem fog tűnni (S. 15: Thebaldeus, S. 19: Tebaldeo; S. 21: Ficinus, S. 22: Ficino stb.).

Igaz ugyan, hogy Balogh Jolán most megjelent műve önálló kötet, nem lennének azonban méltányosak vele szemben, ha megfeledekeznénk arról, hogy ez az általa is „tanulmányi rész”-nek nevezett munka tulajdonképpen egy fejezete annak a háromkötetes, grandiózus vállalkozásnak, mely most vált teljessé. Balogh Jolánnak ezt a fő művét nem részleteiben, hanem egységesen kell mérlegre tenni, ha értékelni akarjuk. E komplex feladat elvégzésére mások hivatottak, mi ezúttal csak a könyvtörténeti vonatkozásokra kívántuk felhívni a figyelmet.

Széplaki, Joseph: Louis Kossuth „The Nation's Guest”. A bibliography on his trip in the United States December 4, 1851—July 14, 1852. Comp. and ed. —. Ligonier, Pa., 1976, Bethlen Press. 160 l.

Történelmünk viszontagságai, különösen pedig levert, elbukott szabadságküzdelmeink rengeteg kapcsolatot, „áttételt” hoztak létre Magyarország és a külső országok között. Ez magyarázza, hogy fontos magyar vonatkozású történelmi dokumentumok találhatóak nemcsak a világ számos nagy könyvtárában és levéltárában, de kisebb helyi gyűjteményekben is, Ohiotól egészen Irkutszkig. Ezeknek a fölfedezése és földolgozása szép feladata a külföldön élő magyaroknak, magyar származásúaknak, s a Széchényi Könyvtár katalógusai, leltárai azt mutatják, hogy sokan — ki hivatalos szerzően, ki amatőr alapon — végzik is ezt a hasznos munkát. Az ilyen „magyar-ságtudományi” kutatómunka megbecsülése Nyugaton nem a legjobb: anyagi támogatást nehezen kap, kiadót ritkán talál, s szélesebb figyelemre sem tarthat számot. Ha már másként nem segíthetünk, nekünk legalább a tudomásul vétellel, a jó szándékú munka megbecsülésével, esetenként szakmai kritikával volna kötelességünk támogatni ezeket a kutatásokat és publikációkat.

Széplaki Józsefnek Kossuth 125 évvel ezelőtti amerikai útjáról készített bibliográfiája sok tekintetben tipikus példája ezeknek a külföldi vállalkozásoknak. A minnesotai egyetem könyvtárosa már évek óta gyűjti és publikálja a magyar történelem amerikai forrásait, általában szerény köntösben, nem túlságosan ismert orgánumban. Kossuth amerikai fogadtatása ideális téma egy amerikai magyar kutató számára: magától értetődő magyar jelentősége mellett az Egyesült Államok történelmében sem volt teljesen jelentéktelen epizód, az anyag összegyűjtése mindkét ország nyelvének, történetének, publikációinak az ismeretét igényli. Az 1632 tételes bibliográfia fő érdemei: számos ismeretlen, vagy Magyarországon hiányzó, Kossuth amerikai tevékenységét érintő könyv és dokumentum felsorolása, néhány fontosabb korabeli amerikai lap Kossuthra vonatkozó cikkanyagának összegyűjtése, a Kossuthtal kapcsolatos kongresszusi viták, beadványok jegyzékének közlése, s a Kossuth által, vagy öhozzá írt, különféle egyesült államokbeli gyűjteményekben őrzött levelek lelőhelyének megadása. Mint az összeállító megjegyzi, a jelen bibliográfia „csak jelzi a rendelkezésre álló információ nagyságát és mélységét”. Külön színfoltja a munkának, hogy kitér Kossuth látogatá-

sának tükröződésére az amerikai szépirodalomban, művészetben, sőt divatban is, s mindezt jól egészíti ki néhány korabeli illusztráció, Kossuthot köszöntő vers.

Önmagában csak helyeselhető, hogy Széplaki témakörét tágan értelmezte, első 211 tétele a Magyarország általános történelmével, az 1848/49-es forradalmi mozgalmakkal, s az amerikai magyarság történetével foglalkozó irodalmat ismerteti, s a továbbiakban is belevesz a munkába a magyar államférfi életének más korszakaival foglalkozó publikációkat is. Ez a „sokat markolás” azonban szakmai szempontból föltétlenül szövé teendő hibák forrásává is vált. Kisebb baj lenne, hogy nem válik kellőképp szét a Kossuthra, vagy általában a korabeli Magyarországra vonatkozó általános irodalom az amerikai körül szűkebb témájától, súlyosabb fogyatékoság azonban, hogy nem világos, milyen szempontok irányították a válogatást? Elfogadható lett volna, ha az angol nyelvű, angol-amerikai közönségnek szóló kiadvány csak az angol nyelvű irodalmat vette volna figyelembe, de miközben magyar és német nyelvű munkák is szép számban szerepelnek az összeállításban, hiányoznak fontos angol munkák, pl. S. Horner, A. Yolland, E. Preissing és Eckhart Ferenc magyar történeti összefoglalója, hogy a Budapesten 1974-ben angolul is megjelent történeti szintézist ne is említsük. Ezeket pedig nem lett volna szabad kifelejteni egy olyan munkából, amely számos kiadatlan disszertációt s jobb-rosszabb egykorú országismertető leírást is közöl. Az 1848/49-es fejezet bőven tartalmaz magyar nyelvű munkákat is, de olyan alapvető fontosságú könyvek hiányoznak belőle, mint Horváth Mihály klasszikus kétkötetes összefoglalója, Gracza György nagy képes vállalkozása, Waldapfel Eszter monográfiája a 48/49-es magyar külpolitikáról, Haraszi Éváé a szabadságharcra vonatkozó angol külpolitikáról, Andics Erzsébet fontos munkái. E korszak angol nyelvű könyvészete sincs hiánytalanul képviselve a bibliográfiában, erre csak néhány példa: J. C. Kastner: *Sketches in remembrance of the Hungarian struggle*. . . (London—Glasgow, 1853), Andor Klay: *Daring diplomacy, the case of the first American ultimatum* (New York, 1957), Eörsi J.: *Hungarian heroes of liberty*, Naphegyi Gábor: *Hungary. . . under the guidance of Lewis Kossuth*. . . (New York, 1849), Henry W. de Puy: *The history of Hungary and the late Hungarian War* (Buffalo, 1858), Wildman, A.B.M.: *A brief history of Hungary, letters of Kossuth and lyrics on the Hungarian struggle*. (Bradford, 1850). Még a szűkebb tárgy, az amerikai magyar emigráció témaköréből is hiányzik

néhány munka, így L. Gál Éva Újháziról frott könyve, a Tábori Kornél által kiadott bécsi titkos jelentések az amerikai magyar emigrációról, Kacziányi Géza írása Figyel-messy emlékiratairól stb.

A jó bibliográfia célja persze nem a cím-vadászat, s a bíráló feladata sem ennek a kiegészítése. Hiányzó tételeket minden bibliográfiában lehet találni, s a Kossuth-irodalom terjedelme eleve kizárja a teljesség igényét. Széplaki munkájának sem az a fő hibája, hogy ez vagy az a még oly fontos munka kimaradt belőle, hanem az, hogy látható módon nincs tudomása a legfontosabb bibliográfiai segédeszközről, a Magyarországon 1950 és 1952 között I. Tóth Zoltán irányítása mellett megjelent négy kötetes *Magyar Történeti Bibliográfia (1825—1867)* létezéséről, aminek alapján a főt említett hiányok jelentős része kiküszöbölhető lett volna. Úgy látszik, hogy ez a fontos referenz-munka hiányzik az amerikai könyvtárakból, csak úgy, mint az 1945 után megjelent magyarországi történeti irodalom java része, márpedig Széplaki csak az amerikai gyűjtemények alapján dolgozott. Ez az eset is bizonyítja, hogy amerikai-magyar témákat nem lehet csak az egyik ország anyagára alapozni.

Széplaki bibliográfiája — hiányosságai ellenére is — lehetővé teszi, hogy a Kossuth-emigráció már eddig is gazdag irodalmi kiegészüljék egy olyan korszerű munkával, amely a korabeli magyar és amerikai viszonyok ismeretének birtokában, az egykorú és a későbbi irodalom ismeretében földolgozva az emigráció amerikai tevékenységét, befolyását, közvetlen és hosszabb távú hatását, történelmi jelentőségét. Ehhez a most föltárt, összegyűjtött források jó alapot nyújtanak, kár lenne, ha a téma megrekedne a bibliográfiai szinten.

JESZENSZKY GÉZA

Pató Imre: A Híd repertórium (1934—1941). Novi Sad 1976. Hungarológiai Intézet — Fórum. 278 l.

Hosszú ideje folyik a vita arról, hogy a folyóiratokat bemutató repertóriumok milyen szerkezetben tükröztessék anyagukat? Az egyik felfogás szerint a kronológia elvét kell követni, a másik nézet a folyóirat tartalmi beosztását kívánja a repertórium szerkezetében felmutatni.

Pató Imre gordiuszi csomóként oldja meg e sokat vitatott kérdést. A felszabadulás előtti legjelentősebb baloldali folyóiratot, a *Hídat* feldolgozó repertóriumát ugyanis mind a két szerkesztési elképzelésnek eleget tesz. A repertórium első része

számról számrá haladva sorolja fel nemcsak kronologikusan, hanem összesített tartalomjegyzékszerűen is a lap közleményeit. A repertórium második része viszont tematikus és szerzők szerinti fejezetekben is áttekintést ad a folyóirat publikációiról.

A *Híd* számonkénti, kronologikus bemutatását az indokolja, hogy — az 1935/1936-tól a Jugoszláv Kommunista Párt orgánájának is tekinthető lap rendkívül kevés példányszámban maradt ránk. (Pató Imre előszava szerint egyetlen közgyűjtemény sem rendelkezik a *Híd* teljes sorozatával!)

A folyóirat tematikus feltárását viszont az teszi szükségessé, hogy ebben a formában is felszínre hozzuk a lap rendkívül gazdag és sokféle ágazó tartalmát. Ezt a sokféleséget a szerző által általános részek nevezett fejezet főbb egységeinek a pusztá felsorolása is jól érzékelteti: I. Munkásmozgalom, II. Nemzetközi kérdések, III. Filozófia, IV. Természettudományok, V. Történelemtudomány, VI. Nyelvtudomány, VII. Oktatás és művelődés, VIII. Irodalom. Az egységek természetesen szinte minden egyes témakörnél továbbtagolódnak. Példaképpen utalunk az Irodalom főfejezetre, amely a további kisebb egységekre bomlik: 1. Az irodalomról általában, 2. Irodalmi estek, emlékezők, 3. Katalógusok, 4. Könyvismertetések, 5. Könyvsorozatok, 6. Híd-könyvtár, 7. Egyéb *Híd* kiadványok, 8. Könyvhirdetések, 9. Sajtó, periodika.

A szépirodalmi alkotások a szerkesztő által „A Híd szerzői”-nek nevezett harmadik főfejezetben kerülnek felsorolásra.

Mint minden bibliográfiában, így a *Híd* repertóriumában is találhatunk kisebb vitatható megoldásokat. A munkásmozgalom c. alfejezet magyarországi részében szinte kizárólag csak a népi írók tevékenységére utaló címfelvételek vannak felsorolva. A filozófia címszava alatt számos olyan kérdésről is olvasható pl. pszichoanalízis (208, 226 tétel), vagy V. I. Lenin politikai gazdaságtanához tartozó ismertetések (421. tétel) — amelyek elhelyezése egy más egységben talán szerencsésebb lett volna. Vitatni lehet a *Híd* szerzői c. fejezetnek azt a gyakorlatát is, amely nemcsak szerzők műveit sorolja fel, hanem a szerzőkre vonatkozó írásokat is. Ez utóbbiak jelenléte akkor válik különösen problematikussá, ha nem szépiíróról van szó, hanem pl. zeneszerzőről. (L. a Liszt Ferencre vonatkozó 284. tétel.) Kisebb bizonytalanságokért messzemenően kárpótolja a használtó a filológiai teljességnek az a foka, amellyel kevés hasonló kiadványban találkozhatunk. A repertórium bevezető része pl. a legteljesebb részletezésben adja a *Híd* könyvészeti adatait.

Egy távolabbi fejezet a folyóirat által kiadott könyvsorozat, az ún. *Híd-Könyvtár* leírását is elvégzi. Ami nemcsak formális szempontból érdekes, hanem azért is, mert szemléltetően reprezentálja a szerkesztők koncepcióját, amely többek között Petőfi, Ady Endre és József Attila verseit juttatta el fizetnyi válogatásokban a kevéspénzű előfizetőknek. Külön értéke a repertóriumnak az álneveket és szignókat feloldó táblázatrendszer, valamint az a kislexikon, amely rövid jellemzést ad a folyóirat valamennyi fontosabb munkatársáról. Első olvasásra talán könnyen szembetűnik, hogy a sok név között hiányzik Miroslav Krleža halálának éve, ez azonban nem homályosíthatja el azt a hatteret, amit a sok utánjárást, és kevésbé ismert és vajdasági érdekű szerzők életére és munkásságára vonatkozó adatok kiderítésén végzett a repertórium szerzője. Pató Imre repertórium a hézagpótló. Nemcsak a hiányosan fennmaradt nyolc évfolyam formális egységét reprodukálja a használó előtt, elemző rendszere a *Híd* tartalmát, szellemi arculatát is a kutatás szolgálatába állítja, — új területet vonva be a két világháború közötti magyar nyelvű szocialista irodalom és kultúra látókörébe.

LAKATOS ÉVA

Hutterer, Claus Jürgen: Die germanischen Sprachen. Ihre Geschichte in Grundzügen. Budapest, 1975. Akadémiai Kiadó, 543 l.

A monográfia címe és a szerző, Hutterer Miklós eddigi munkásságának ismerete nem hagy kétséget afelől, hogy elsősorban nyelvtudományi munkával: a germán nyelvek „történeti tipológiájának felvázolásával” (előszó) van dolgunk. Azaz, mivel az egyes élő nyelvek nyelvtudományi értelmezéséhez nem elegendő e nyelveknek egymástól elszigetelt történeti szemlélete, a szerző az egyes nyelvek döntő fejlődési fázisaiban, a nyelvallapotot vizsgáló keresztmetszetek segítségével igyekszik a közös és eltérő tendenciákra utaló állapotot kimutatni.

Ennek a vállalkozásnak méltatása nyelvészeti-filológiai folyóiratainkba kívánkozó feladat. Bennünket itt azok, a műben tárgyalt vagy csak jelzett összefüggések érdekelnek, amelyek a germán nyelvek fejlődése és az írásbeliség megjelenése és alakulása között állnak fenn. A hagyományos nyelvtörténeti periodizációk során is többször történtek inkább analógiás érvényű utalások ezekre az összefüggésekre. A német nyelvtörténet felosztásának tárgyalásakor (őfelnémet 7—11. sz.-ig, középfelnémet

11—14. sz.-ig, újfelnémet 14. sz.-tól) is sokszor megállapítást nyert, hogy a három nyelvallapot elterjedését a 8. századtól meginduló kolostori anyanyelvi írásbeliség, majd a 12. századi nagyobb volumenű laikus lovagi-udvari kultúra, végül a 15. századi könyvnyomtatás segítette elő egy-egy századnyi eltolódással. Ezek csak a kultúrtörténeti összefüggésekre utaló megállapítások természetesen kiegészítésre szorulnak. A kérdés összetett voltát jelzi, ha Hutterer könyvének megfelelő részeiből kiindulva felfigyelünk rá, hogy a példaként felhozott, a német nyelv kialakulását kísérő-hordozó latin betűs írásbeliség már a germán népeknél előforduló harmadik írás volt.

Az első, a runa-írás eredete máig sem tisztázott. Az etruszk hatás bizonyosnak látszik. Ebből kiindulva jöhetett létre egy „alpesi abc” (Marstrander—Hammarström elmélet), amelybe már egyes latin uncialis írásjelek is adaptálódtak. Az így kialakult jelsor hagyományos sorrendjére, ill. ezen belül bizonyos csoportok összetartozására viszont csak a keltában találunk hasonlóságot. Zavarja a dél—észak irányba való terjedés elméletét ezen kívül még az is, hogy az emlékek csaknem azonos időben tűnnek fel délen, északon és keleten. Szerepük nem irodalomhordozó, hanem mágiusk, szakrális, később inkább tulajdonmegjelölő (csak a keresztény korban történnek elszigetelt kísérletek, hogy a runákat könyv-írásá tegyék!). Feltűnésük (a 3. sz.-tól, egyetlen emléket kísérelt meg H. Scheteling a 2. sz.-ra datálni) mindenesetre egybeesik a népvándorlás korával és egyúttal a törzsi államszervezet egyre szorosabbá válásával. Bár nincs nyoma annak, hogy a runa-írásnak a törzsi szervezet kialakulása során valamilyen kodifikáló szerep jutott volna, a kettő párhuzamos jelentkezésének bizonyára megvan a társadalmi alapja, hiszen a mitológiában is a Wotan-kultusz ekkor kezdi tükrözni a törzsfő és kíséretének egymásrautalt összetartozását, ill. az erre való törekvést.

Nagyon kevés konkrétumot tudunk a nyugati és keleti gótoknál az ariánizmusnak az államhatalommal való kapcsolatáról, de már csak a kultikus építkezés is azt mutatja, hogy ez nem lehetett jelentéktelen. A második germán írás, a görög uncialis íráson alapuló gót abc, amely néhány runa-jelet is felvett, mindenesetre kizárólag a gót birodalmakhoz és az ariánizmushoz fűződött. Ez az elszigetelődés is közrejátszott a latin és a gót kultúra infiltrációjának megakadályozásában, és a katonai fölény ellenére a keleti gót birodalom gyors hanyatlásában.

A latin írásnak a germán nyelvek rögzí-

téséhez való felhasználása mindenütt a római egyház missziós tevékenységének következménye volt. Az irek (5. sz.), az angolszászok (6. sz.), majd a 7. századtól a kontinens germán törzseinek térítése azonban halad — főleg a karolingek alatt — együtt már a feudális államszervezéssel. Ezért találhatta meg, újból a fenti német példát elővéve, az ófelnémet a pergament felé vezető utat. A szász császárok, elsősorban az Ottók (I—III.) korára esik a német írásbeliség mintegy 150 éves hiátusa, amikor a császári hatalom a világi vazallusokkal szemben elsősorban az egyházi feudumokra igyekezett építeni, ezek lévén kevésbé kitéve a feudalizmus struktúrájával együttjáró centrifugális tendenciáknak. A középfelnémet nyelvállapot azután már a császárságnak és pápaságnak a szupremáciáért folytatott harcában, amikor a feudalizmus új stádiuma lehetővé tette a laikus lovagi réteg kultúrteremtő törekvéseit, csiszolódik sokrétű, árnyalt nyelvvé. Jellemző az is, hogy a runa-írás a skandináv államokban tengette életét a késő középkorig, ahol a földrajzi tagoltság miatt a feudalizmus nem alakulhatott ki olyan fokban, mint a kontinens belsejében. A korai újfelnémet nyelv fejlődését az írásbeliséget (már nyomtatott formában is) felhasználó újabb társadalmi-politikai mozgalmak (parasztháborúk, területiális fejedelemségek szervezése kancelláriák segítségével, reformáció) segítik elő. Követhetnének ezeket az összefüggéseket tovább is (pl. az abszolutista törekvések és a nyelv-művelő társaságok írás- és nyelv-normalizálása közötti kapcsolatok), e néhány példa is illusztrálja azonban már az ismertetett mű általános megállapítását (103. l.) az írásbeliség alakulása, a nyelvfejlődés és az államfejlődés kölcsönhatásáról.

VÍZKELETY ANDRÁS

Widmann, Hans: Geschichte des Buchhandels. Von Altertum bis zur Gegenwart. Teil I. Wiesbaden, 1975. Otto Harrassowitz. 308 l.

A könyvkereskedelem története iránti érdeklődés — még a könyvtörténeti kutatások keretén belül is — meglehetősen háttérbe szorult. Különösen vonatkozik ez ránk, ahol az utóbbi három évtizedben e tárgyban összefoglaló jellegű munka egyáltalán nem, de kisebb tanulmány és cikk is csak elvétve jelent meg. Pedig a könyvkereskedelem, mint a könyvek terjesztésének, és így az irodalom közvetítésének is egyik jelentékeny tényezője, sokkal több figyelmet érdemelne könyv- és művelődés-

történeti szempontból éppenúgy, mint az irodalomtörténet szociológiai jellegű kutatásainál, hiszen pl. csak maguk a könyvkereskedői katalógusok is kiváló források lehetnek az olvasóközönség történetének kutatásánál.

Németországban felismerték az utóbbi évtizedekben, hogy szükség van a hazai és a külföldi könyvkereskedelem történetének korszerű szintézisére. Hans Widmann, akinek egy könyvkereskedelem-történeti munkája már az 1931-ben kiadott *Handbuch der Bibliothekwissenschaft*-ben megjelent, az ötvenes évek során a Börsenverein des Deutschen Buchhandels történeti bizottságában több alkalommal is rámutatott arra, hogy a könyvkereskedelem történeti feltárásához többkötetes, munkatársak bevonásával készítendő összefoglalásra van szükség. Bár javaslata helyesléssel találkozott, a vállalkozás részben anyagi okok, részben pedig az előtanulmányok hiánya miatt nem indulhatott meg. Ezért bizonyos fokig áthidaló megoldásnak számított a Harrassowitz Verlagnak az a felkérése, amelyben Widmann a mű új átdolgozásával bízta meg. Műve ugyanis közben, 1952-ben önállóan is megjelent, de példányai teljesen kifogytak.

Hans Widmann kétkötetesre tervezett összefoglalásának első része 1975-ben megjelent. Ez az első kötet a könyvnyomtatás feltalálásáig a könyvkereskedelem egyetemes történetét tartalmazza, de Gutenberg-től kezdve csak a német könyvkereskedelem fejlődését tekinti át, igaz, hogy szinte „napjainkig”. (A tervek szerint a külföldi könyvkereskedelem könyvnyomtatás kori történetét a második kötet fogja tartalmazni.) A szerző korábbi műveiből jóformán csak az adatokat használta fel, egyébként teljesen átdolgozta azokat. Nemcsak felhasználta az újabb szakirodalmat, hanem — az egyes fejezetek élén — részletes tájékoztatást is nyújtott a részletkérdések kutatóinak: így — a részletesebb szintézis elkészültéig — e mű valóban alkalmas lesz egy könyvkereskedelem-történeti kézikönyv szerepének a betöltésére.

A szerző tárgyát — az általános szokástól eltérően — nemcsak a könyvnyomtatás feltalálásától kezdve tekinti át, hanem a kéziratos könyvekkel és általában a kéziratokkal való kereskedelem ókori és középkori történetével vezet be munkáját. Az antikvitás és a középkor könyvkereskedelmének felvázolása arra is alkalmat ad, hogy a könyv történetének egészéről is képet adjon: a kéziratokkal való kereskedés kifejlődésének történetét szoros összefüggésben tárgyalja magának a könyvnek a kialakulásával, a szerző és a kiadó viszonyának alakulásával, a könyvárakkal és a honorá-

rium kérdéseivel, valamint a cenzúra első jelentéseivel.

A kötet nagyobbik része természetesen a nyomtatott könyvvel folytatott kereskedelem történetét tekinti át, de ezt már csak Németországban. Behatóan elemzi Gutenberg találmányának korszakalkotó hatását, és annak a viszonyoknak a történeti kezdeteit, amely — a kezdeti „perszonálunió” után — a nyomdász és a kiadó között létrejött. Figyelemmel kíséri a könyvterjesztésnek a reformáció korában kialakuló új formáit, a könykereskedői reklám első jelentkezéseit és a könyvvásárok kifejlődését. A németországi újkori könyvcenzúra kiépülését és laicizálódását, a nyomtatási privilégiumok és a kötelezpéldányok történetét éppenúgy gazdag, illusztratív anyaggal mutatja be, mint a cserekereskedelem és az utánnomás történetét. Ez utóbbi, mint a szintén tárgyalni olvasókabinetek és olvasótársaságok ügye, olyan témák, amelyek különösen méltók a hazai kutatás figyelmére is, hiszen a 18. század végén a németországi hatás e téren is nagy volt kulturális életünkre. (Ismeretes, hogy míg a legkiválóbb német írók: Lessing, Kant, Fichte és mások élesen elítélték az utánnomás gyakorlatát, II. József egy ideig védelmébe vette. Az e kérdések körüli széles körű egykorú vita hazai feltárásához is jó segítséget nyújt Widmann könyve.)

A németországi 19—20. századi könyvkereskedelem történetét már statisztikai adatokkal és táblázatokkal is bőven illusztrálhatja a szerző. E fejezetek a német könyvkereskedő egyesületek létrejöttét, az első német szocialista kiadók megalakulását tárgyalják. A huszadik századi részben külön fejezeteket szentelt a „Harmadik Birodalom” könyvpolitikájának és a második világháború utáni helyzetnek. Részletes elemzést nyújt ennek során mindkét német állam könyvkultúrájáról, amelyhez a legfrisebb adatokat is felhasználta.

Hans Widmann hiányt pótló kézikönyvének első kötete után érdeklődéssel várjuk az egyetemes könyvkereskedelem történetét feldolgozó második részt.

KÓKAY GYÖRGY

Bibliografie československé balkanistiky za léta 1972—1974. Sestavili a k vydání připravili: Ivan Dorovský a Marta Romportlová. Brno, 1975. Univerzita J. V. Purkyně 196 l.

A brnoi egyetem hungarisztikai és balkanisztikai kabinetje avval is segíti a szaktudományt, hogy a körébe tartozó tudományágakról összeállítja csehszlovákiai

bibliográfiáját. Ez azért jelentős, mert a megnövekedett publikációs információ-mennyiségben pontosan és kimerítően tájékoztat, hogy az adott tárgykörben mi jelent meg a cseh és a szlovák folyóiratokban, évkönyvekben, napilapokban, képes revűkben; mit fordítottak le az adott irodalmakból csehre és szlovákra. E bibliográfiák olyannyira teljességre törekednek, hogy még a napilapokban megjelentetett fordításokat is számba veszik. A cseh tudomány a felvilágosodás (illetve cseh terminológiával: a nemzeti ébredés első szakasza) óta érdekelt a balkanisztikában, a cseh felvilágosodás legkiválóbb tudósa, Jozef Dobrovský a szerb és a bolgár nyelvészet-irodalom művelésében is jeleskedett. E nemesség hagyomány méltó folytatója a brnoi balkanisztika, amely e bibliográfia összeállításával világossá tette számunkra a cseh balkanisztika hatalmas teljesítményét.

A bibliográfia hat fő részre oszlik: általános rész, nyelvészeti balkanisztika, irodalomtudományi balkanisztika, Közép- és Délkelet-Európa története, etnográfia és folklorisztika, a nemzetiségi enklávék problémája. Ezt az anyagot rövid, tájékoztató jellegű előszó, a feldolgozott publikációk jegyzéke és szerzői regiszter egészíti ki. A munka jelentősége akkor derül ki, ha elmondjuk, hogy a gyűjtők nyolc bibliográfiát, száznegyvenöt (!) periodikát, valamint huszonöt tanulmánykötetet, illetve kollektív munkát dolgoztak föl. S ehhez hadd tegyük hozzá, hogy az anyag természete megkövetelte: ne maradjanak az országhatárokon belül, nézzék át a megfelelő magyar, bolgár, jugoszláv, lengyel és görög kiadványokat is. A hat fő részt természetesen további egységekre tagolják, s az ismétlések elkerülése céljából — de az átfedések elkerülése végett is — utalók könnyítik a bibliográfia használatát. Külön ki kell emelnünk a szerkesztők törekvését a tudományág teljes igényű feldolgozására. Ezen belül hangsúlyosan mutatunk rá a nemzetiségi enklávék (pl. a Jugoszláviában élő szlovákok, a romániai szlovákok, a burgenlandi horvátok és így tovább) nyelvészeti, irodalomtörténeti, történelmi, néprajzi vonatkozású dolgozatainak, illetve a róluk szóló, ilyen jellegű dolgozatoknak bibliográfiai fölmérésére.

Az előszó szerint a bibliográfia diákoknak és tudományos kutatóknak egyaránt szól. Valóban, kutatási segédeszköz, méghozzá kiválóan használható, követésre méltó elrendezettségű.

FRIED ISTVÁN

Bulovec, Štefka: Prešernova bibliografija. Maribor 1975. Založba obzorja, 760 l.

A teljességre törekvés dicséretes erényével büszkélkedhet a legnagyobb szlovén költőről, a Vörösmartyyal egytelnyegű romantikusról készült — nyugodtan írhatjuk így — hatalmas bibliográfia. Nem kell bővebben fejtegetnünk, hogy a személyi bibliográfia megszerkesztése, a sokféle, különböző jellegű, minőségű anyag összegyűjtése nemegyszer szinte megvalósíthatatlan feladat elé állítja a bibliográfust; az előkészítő munkálatok olykor teljes hiánya nehezíti a vállalkozást. Štefka Bulatović is töretlen utakon vágott új csapást, s bár a kötet 6470—6574 közötti tétéleiben bibliográfiákat sorol fel, a gyűjtés e mennyisége és kiterjedtsége előzmény nélküli a szlovén irodalomtudományban.

Maga a bibliográfia 6574 tételt tartalmaz, és a bevezetés, a rövidítésjegyzék után hét részre oszlik. Az első nagy tematikus fejezet a kéziratok leírását, lelőhelyét adja (Prešeren versei, dedikációk, általa gyűjtött-feldolgozott népdalok, levelezése, életrajzi adatok sorrendjében), a második fejezetben a Prešeren-művek megjelenésének bibliográfiáját kapjuk, a harmadik nagy fejezet a Prešeren-költemények fordításainak jegyzékét tartalmazza (gyűjteményes kötetek, antológiák, egyes költemények egymásutánjában, itt is, mint másutt is a kronológia, illetve a szlovén ábécé egymásutánja szerint), a negyedik fejezetben a megzenésített Prešeren-versekről kapunk képet (zenei gyűjteményes kötetek, egyes versek megzenésítése, illetve olyan zeneművek jegyzéke, amelyben megzenésített Prešeren-vers található), az ötödik fejezet címe: Prešeren a szépirodalomban, a ha-

todiké: Prešeren-kutatás (Prešernológia), majd a mutatók zárják a sort. Csak sajnálhatjuk azt, hogy a szép visszhangot kiváltó magyar Prešeren-kötet már nem kerülhetett be a bibliográfiába; hogy már nem nyílt arra mód, hogy a lassan-lassan mégis meginduló magyar Prešeren-kutatást már nem regisztrálhatta a gyűjtés, s ezek pótlására a bizonyára folytatódó vállalkozásokban kerülhet csak sor. A mutatók is igen alaposak, biztosítják az áttekintést: a versek után (ábécérendben közlik a verscímet, majd azt, a bibliográfiában hol található róluk valami) a név-, illetve a tárgymutató következik, majd a kéziratoké, valamint a feldolgozott periodikáké és a gyűjteményes köteteké. Ilyen jelentős mű esetében felvetődhet a kérdés: vajon szükség van-e arra, hogy minden apró cikket, emlékbeszédet, jelentéktelen megnyilatkozást regisztráljon? Nem kellene-e eleve válogatni az anyagban, s a legfontosabb művekről részletesebb annotációt mellékelni? E kérdéseket természetesen nem e valóban kítő bibliográfia megrovásának szánjuk, hanem olyan jellegű kétely kifejezéséül, amely mindannyiszor elfog, ha hasonló bibliográfiákat lapozgatunk. A kevésbé jó elrendezés esetén ugyanis elveszünk az anyagban, a lényeges nem válik el a lényegtentől.

E bibliográfia tanulmányozása a magyar kutatók számára is haszonnal járhatna. Jugoszlavisztikánkat új dolgozatok írására ösztönözne, bibliográfusainkat pedig a kötet módszertani problémáinak elemzésére serkentené. A magyar író-bibliográfiák más módszerrel készülnek általában. A máshonnan származó tanulságok tudomásulvétele azonban a magyar feldolgozás finomodásához vezethet.

FRIED ISTVÁN

1828—1978

MEGJELENT AZ AKADÉMIAI KÖNYVKIADÁS 150. ÉVÉBEN

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Salgó István

A kézirat nyomdába érkezett: 1977. V. 24. — Terjedelem: 8,75 (A5) ív

77. 73 221 Petőfi Nyomda, Kecskemét — Felelős vezető: Ablaka István igazgató

TARTALOM

<i>Borsa Gedeon</i> : Bakócz Tamás nyomtatott búcsúlevele az 1514. évi keresztes hadjárat hirdetéséhez	213
<i>Dán Róbert</i> : Erdélyi könyvek és a pfalzi antitrinitáriusok	223
<i>Soltész Zoltánné</i> : II. Rákóczi György és Erdély 1659. évi <i>Puncta pacificationis</i> -a s más ismeretlen hungarika-nyomtatványok a stockholmi Királyi Könyvtárban	233
<i>Haiman György</i> : Németh János nyomdászattörténete (1818)	243
<i>Markovits Györgyi</i> : A Bécsi Magyar Újság 1919–1923	257

KÖZLEMÉNYEK

<i>Szelestei N. László</i> : Liebhard Eghenvelder egy kódexe az esztergomi Ferences Könyvtárban	271
<i>Vásárhelyi Judit</i> : Adalék Molnár Albert Imádságos könyvecskéjének nyomtatásához	275
<i>Kozocsa Sándor</i> : Kner Imre levelei	278

FIGYELŐ

<i>Gyenis Vilmos</i> : Teleki Sámuel és a Teleki-téka	283
<i>Vásárhelyi Judit</i> : A XVIII. századi magyarországi nyomtatványok feltárásáról ...	285
<i>Indali György</i> : Történelmi sorsfordulók falragaszokon és plakátokon	286

BIBLIOGRÁFIA

A magyar könyvtörténeti szakirodalom 1971–1975. II. Nyomda-, könyv-, könyvtár- és sajtótörténet. Összeáll.: <i>Borsa Gedeon</i> és <i>Szelestei N. László</i>	289
---	-----

SZEMLE

Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány Indexe. 1840–1970. Bp. 1975. (<i>B. Juhász Erzsébet</i>)	305
Balogh Jolán: Die Anfänge der Renaissance in Ungarn. Graz, 1975. (<i>V. Kovács Sándor</i>)	305
Széplaki, Joseph: Louis Kossuth „The Nation's Guest”. Ligonier, Pa., 1976. (<i>Jeszenszky Géza</i>)	307
Pató Imre: A Híd repertórium (1934–1941). Novi Sad, 1976. (<i>Lakatos Éva</i>)	308
Hutterer, Claus Jürgen: Die germanischen Sprachen. Bp. 1975. (<i>Vizkelety András</i>)	309
Widmann, Hans: Geschichte des Buchhandels I. Wiesbaden, 1975. (<i>Kókay György</i>)	310
Bibliografie československé balkanistiky za léta 1972–1974. Brno, 1975. (<i>Fried István</i>)	311
Bulovec, Štefka: Prešernova bibliografija. Maribor, 1975. (<i>Fried István</i>)	312

TABLE DES MATIÈRES

<i>Borsa, Gedeon</i> : La lettre d'indulgence imprimée de Tamás Bakócz pour la proclamation de la croisade de 1514	213
<i>Dán, Róbert</i> : Des livres de Transylvanie et les antitrinitaires du Palatinat	223
<i>Soltész, Elisabeth</i> : György II Rákóczi et les Puncta pacificationis de la Transylvanie de l'année 1659 et d'autres imprimés hongrois inconnus à la Bibliothèque Royale de Stockholm	233
<i>Haiman, György</i> : L'histoire de l'imprimerie de János Németh (1818)	243
<i>Markovits, Györgyi</i> : Le Journal Hongrois de Vienne 1919—1923	257

CONTRIBUTIONS HISTORIQUES

<i>Szelestei N., László</i> : Un codex de Liebhard Eghenvelder à la Bibliothèque des Français d'Esztergom	271
<i>Vásárhelyi, Judit</i> : Une contribution à l'impression du Livret de prières d'Albert Molnár	275
<i>Kozocsa, Sándor</i> : Les lettres d'Imre Kner	278

CHRONIQUE

<i>Gyenis, Vilmos</i> : Samuel Teleki et la Téka (Bibliothèque) Teleki	283
<i>Vásárhelyi, Judit</i> : Sur la découverte des imprimés de Hongrie du XVIII ^e siècle	285
<i>Indali, György</i> : Les tournants de l'histoire sur les affiches et les placards	286

BIBLIOGRAPHIE

La littérature spéciale hongroise de l'histoire du livre, 1971—1975. II ^e partie: L'imprimerie, l'histoire du livre, des bibliothèques et de la presse. Rassemblée par <i>Gedeon Borsa et László Szelestei N.</i>	289
--	-----

REVUE

L'Index des revues Akadémiai Értesítő (Bulletin de l'Académie) et Magyar Tudomány (Science Hongroise) 1840—1970. Budapest, 1975. (<i>B. Juhász, Erzsébet</i>)	305
Balogh, Jolán: Die Anfänge der Renaissance in Ungarn. Graz, 1975. (<i>V. Kovács, Sándor</i>)	305
Széplaki, Joseph: Louis Kossuth „The Nation's Guest”. Ligonier, Pa., 1976. (<i>Jeszenszky, Géza</i>)	307
Pató, Imre: Le répertoire de la revue Híd (Pont) (1934—1941). Novi Sad, 1976. (<i>Lakatos, Éva</i>)	308
Hutterer, Claus Jürgen: Die germanischen Sprachen. Budapest, 1975. (<i>Vizkelety, András</i>)	309
Widmann, Hans: Geschichte des Buchhandels I. Wiesbaden, 1975. (<i>Kókay, György</i>) ..	310
Bibliografie československé balkanistiky za léta 1972—1974. Brno, 1975. (<i>Fried, István</i>)	311
Bulovec, Štefka: Prešernova bibliografija. Maribor, 1975. (<i>Fried, István</i>)	312